

EUSKALHERRIKO ATLAS ETNOLINGUISTIKOA DERITZAN LANARI OHAR BATZUK

Euskalherriko Atlas Etnolinguitikoa. —EAEL— Lehen atala. Lehen zatia, Donostia, 1983 XXI-277 orrialde. ISSN 0027-3414.

Ezkerreko orrialdean Euskalherriko mapa, ikur batzuk, hitz batzuk, zenbat herritan agertzen diran, eta ohartxo batzuk.

Es kubiko orrialdean agertzen dira herriak, erantzunak eta probintzia.

Gainera alfabetoz doaz eta orduan Oiartzungo erantzunaren atzean Oñatikoa dator probintzi berdineko herriak izanik, euskalki desberdinak dituzten arren.

Inolako aurkibiderik ez da inon agertzen. Edo erderaz edo frantsez komeniko litzateke zerbait sartzea.

Atlas etnolinguitiko izeneko eta izaneko lan baten honelako datuak kontuan hartzen dituzte:

1. Zuzenean egindako grabaketa edo postaz egindakoa.
2. Aukeratu den lurraldea eta hizkuntza edo mintzaira baten eremua.
3. Galdeketa edo itaunketa bera.
4. Erantzunen grabaketa.
5. Herrien edo lekuen aukera bilketarako.
6. Lekukoak eta biltzaileak.
7. Traskribaketa fonetikoa.
8. Azpiegitura.

1. *Zuzenean egindako bilketa*. Sarreran, XXV-XXIX orrialdetan adierazten duenez, biltzaileek zuzenean jaso dituzte erantzunak. Zuzenean jasotzeko era bi daude. Bat galdera egin eta grabatu, magnetofoi, kasete edo nolabaiteko tresna baten. Edo ta bigarrena, galdera egin eta erantzuna fonetikoki edo erdi fonetikoki traskribatu. Bigarrena izan da erabilitako bidea. Kasu honetarako belarri oso zorrotza behar da eta *oso ohitua tras-*

kribaketetara. Ez da nahikoa traskribaketetarako “Filosofi eta Letretan lizentziatuak, euskarako irakasleak, Euskaltzaindi edo Euskerazaintza-koak” izatea (V orr.). Edmont-en kasuak ondo adierazten du esan dudan hau. Belarri zorrotza behar da alde batetik. Eta ariketa asko bestetik.

Horrelako tituloak nahiko ez izanik traskribaketa lanetan aritu gabe, beste akats bat ere agertzen da: asko izatea. Gutxi izanda ere traskribaketak egiterakoan oso zaila da traskribatzaile guztiak batera etortzea. Are zailago 100 biltzaile edo 120 biltzaile bide berdinetik joatea. Elkarrekin ariketak eginda ere ez da hori lortzen eta askoz gutxiago bakoitzak bere bide-tik erantzunak biltzen baditu, kasu honetan gertatu den bezela, 100/120 biltzaile izanik.

Baten batek prestatu zuen alfabeto erdi fonetiko bat, alfabeto konbentzionalen oinarrituta gipuzkerarentzat eta bizkaierarentzat, behintzat. Baina ez dakit hori inork erabili zuen. Ez dute ezertarako aipatu behintzat.

2. *Lurralde*. Euskalherri osoa agertzen da baina muga administrati-boak azalduz bakarrik. Adibidez ez da inolako mugarik agertzen Arrasateko euskera bizkaiera denik adierazteko, mapetan. Edo Oiartzungo euskera zein euskalkitakoa den edo Zugarramurdikoa. Edo Beraskoitze edo Urketako euskera zein euskalkitan sartu daitezken.

Etnolinguistikoa bada, bidezko da mintzaira bakoitzaren mugei buruz zerbait esatea, etnia eta mintzairari lotuta daudelako.

Atlas etnolinguistikoa izeneko lan batek mintzaira baten mugak adierazi behar ditu lehenengo eta gero beste muga batzuekin duten zerikusia, mintzaira horren edo euskalki horren lehena ondo ezagutzeko eta geroa prestatzeko, mintzaira horrek iraun dezan edo irauteko bideak zabaldu ditzan. Gainera hortik atera daitezke beste ondorio batzuk: nondik hartu duen kutsurik nagusiena, mailebu hitzak, zergatik gorde dituen forma batzuk eta beste batzuk galdu, etabar. Mintzaira batek dituen espazioa eta denpora eskuiatu nahi baititu atlas batek. Eta bere egoeraren denpora mugatu baten.

3. *Galdeketa edo itaunketa*. Hau izaten da atlas linguistiko guztietan ardatz nagusienetako bat.

AIS-ekin hasi eta bai Frantziako NALF edo Rumaniako “Noul Atlas linguistic român pe regiuni” (NALR), denak alderdi bi izaten dituzte; mintzaira eta etnia. Hizkuntza eta mintzaira kultura bati lotuta daude. Barandiaranek esaten dituen galdera nagusi batzuk egiten ditu gizatalde bakoitzak: ni nondik nator, nola lortu nagon lurraldean bizitzeko behar ditudanak, nola komunikatu besteekin. Eta gure arteko atlasak ere bi alderdi hauek behar ditu.

Orduan Euskalherrian ezin daiteke galdetu atlas etnolinguistiko batarako: león, tire, puma, oso blanco, pantera, hiena (Cohen 430-431) chacal o coyote, elefante, hipopótamo, morsa, mono, jirafa, canguro, foca, cocodrilo, tiburón, pingüino (Cohen 431-436) flecha, manto, toga, túnica, raqueta, patín o esquí, lanza o venablo o rompecabezas, bomerang, escudo o coraza (Cohen 494-506), edota, hechicero (Cohen 40), edo honelako esa-

kuntzak: “Los hijos de jefe han estado de caza durante dos días”; “La madre del jefe ha guisado su propia comida” (Cohen 247-248). Cohenen “Questionnaire” delako hori, osorik baztertu gabe, egin zitekean adibidez, *lesikoa* biltzeko galdeketa bat.

Zati bat Cohenen itaunketatik hartu eta beste zati bat, beste batetik. Esate baterako, ALEANR-erako Alvarrek prestatu zuen galdeketatik, askoz hurbilago dagoelako euskaldunen kulturatik. Cohenen 400 galdera eta Alvarren 1700 bat hartu eta lesiko bilketa zehatzago bat eta probetxugarriago bat egin zitekeen. Baina esate baterako *lesiko bilketa hutsa*, fonetika, morfologia eta sintasia alde batera utzita.

Cohenen itaunketa dagoan dagoenean hartzeak akats handi hori utzi du: bidelariantzat egina da eta hizkuntza ezezagun eta arraroen kasurako, batez ere Afrika, Asia eta Hego Amerikarako. Eta horrelako itaunketa oso osoan hemen erabiltzea desegokia da.

Hemen beste ohar bat egin beharra dago. Atlas bat geografiarako egin daiteke era batera edo bestera mapa gehiago edo gutxiago jarrita, ibai gehiago edo gutxiago afluyente batzuk jarrita eta besteak utzita, eta holako mendiak jarrita eta besteak utzita, eta Euskalherriaren bi, hiru eta lau atlas egin daitezke. Baina etnolinguistikoa danean, bat bakarra egin daiteke. Hori izango da zehatzagoa lekukoen sarea hestua duelako edo ez hain zehatza. Baina etnia baten mintzaira eta kultura jasoko dituen izan behar du. Gure kasu honetan, Afrika eta Asiako hizkuntzantzat egindako itaunketa bat hartu dute.

Egin zitekean Atlas orokor bat. Edo euskalki baten atlasak. Baina, inolaz ere ez Afrikarako egindako itaunketa batekin.

Orduan gure kasuan ez dago izenaren eta edukiaren artean erlaziorik: galderak edozein tokirako egokiak dira eta izenak jartzen du “Euskalherriko Atlas Etnolinguistikoa”.

POP-ek, Cohenen itaunketa hau ez du jartzen gainera atlas baterako itaunketa bezela. Honelako izena jartzen dio: “Un questionnaire pour la rédaction des vocabulaires des voyageurs” (Pop, 27. orrial. eta oharra). Horregatik 1950 arte egindako atlas guztien galdeketak aztertu ondoren, hau esaten du: “Les questionnaires linguistiques I et II publiés en 1928 (sous le titre général: “Instructions pour les voyageurs”) par L’Institut d’Ethnologie de Paris et republiés dans une nouvelle édition par le Comité International Permanent de Linguistes semblent avoir le même but. Le second de ces questionnaires rédigé par le savant Marcel Cohen, ne tient pas suffisamment compte des questionnaires employés dans le domaine des langues romanes, mais il doit servir *surtout à l’exploration des langues moins connues*. Il contient cependant un bon nombre de phrases”. (Pop, II, 1137. Nik azpimarratuta).

Itaunketa hau orokorra delako, ez da egokia mintzaira baten atlas bat egiteko. Bestalde atlasak mintzaira baten argazki bat eman behar du. Eta hau da “un questionnaire pour voyageurs”. Orduan ezin du eman euskalkien argazki bat, zati batzuk jaso baino. Eta hitzak eta edukiak bortxatu gabe, ezin daiteke deitu atlas, honekin egindako lan bat.

Askoz egokiago zitekeen, liburu horri “Euskerari buruzko galdeketa lesiko bat” edo honelako zerbait jartzea izenburutzat.

4. *Erantzunen bilketa*. 1977an lan hori hasi zutenean, bazeuden kasete txiki batzuk grabaketa osoa jaso gabe ere, zati batzuk grabatzeko, eta gero sortzen ziren zalantzak, argitzeko eta lan probetxugarri bat egiteko. Baina lan honen koordinatzaileak, fonetika zalantzarik ez dauka, fonetikarik ez dakielako. Etnografia lanetan ibilia da eta etnografia bilketekin nahastu zuen seguraski, mintzaira bilketa bat.

Biltzaileak. Biltzaileen borondate ona eta gogo beroa ezagutzen ditut. Borondaterik onenarekin danak lan egin dute. Eta gehienak dohan uste dut. Borondate onak galdu egiten gaitu euskaldunok sarritan. Borondate ona dago baina honelako lan bat egiteko, borondatea ez ezik beste egitura eta erakunde batzuk behar dira. Eta hori biltzaileei prestatuta eman behar zaie. Ezin dituzte alde batetik erantzunak jaso, bestetik dena eratu, eta bestetik argitaratzeko prestatu, eta dana dohan. Hemen diruaren kontua ere sartzen da eta hori geroago aipatuko dut. Honelako lan bat euskeraren eta Euskalherriaren onerako behar den bezela egiteko presupostu bat behar da, biltzaileak prestatu, azpiegitura bat sortu. Eta ez uste asko agertuko dirala kontuan izan. Bestela txapuzak egiten dira euskeraren kalterako eta geure buruaren parregarri. Gainera lan honek irakurle asko engainatu baino ez ditu egiten “atlas etnolinguistikoko” izenarekin agertzen delako, atlas etnolinguistikoko ez den zerbait.

5. *Herrien aukera*. Herriak aukeratzekoan, atlas etnolinguistikoko baterako, muga administratiboak ez dira inportanteenak, muga linguistikokoak baino.

Herriak, erizpide linguistikokoak kontuan izanik aukeratu behar dira atlas etnolinguistikoko baterako behintzat. Adibidez, euskalki biren arteko mugan daudenak. Lezo eta Hondarribia esate baterako edo Ondarroa eta Mutriku.

Aukeratu daitezke baita, sare sarratu edo zabalago bat egiteko asmoarekin, edo herri nagusienak, edo, subeuskalki edo banatasun bakoitzaren erdiko herri bat, eta bazterreko bat. Baina ez da inolako argibiderik agertzen lan honetan aukerari buruz. Adibidez aukeratzen dira Mungian bi, B5 eta B6, eta ez daude ez Getxo, ez Plentzi, ez Sopela. Laburdi “probintziaren” barruan herri hauek daude: Arbona, Hazparne, Berazkoitze, Itsasu, Sara, Urketa, Ziburu. Bonaparteren eta Irizarren zatiketaren arabera Arbona, Sara eta Ziburun *lapurtera* egiten da, eta Hazparne Berazkoitze, Itsasu eta Urketan, *baxenafarrera*. Nafarroan Zugarramurdi agertzen da eta zuzen dago. Baina euskalkiz *lapurtera* egiten da hor, Bonaparteren iritzi. Orduan ez da inolaz ere *linguistikoa* atlas hau.

6. *Lekukoak*. Lekukoak aukeratzeko, adina jartzen da neurri bat bezela: herrikoak bertakoak, bertan jaiokoak eta kanpoan luzaro ez ibiliak, gurasoak bertakoak zituztenak eta ahoz ondo. Erizpide hauek egokiak dira, baina betetzen diran jakin behar da. Bakarrik aipatzen da adina eta

herria (XXV-XXIX orrialdeak sarreran). Ez da agertzen beste datorik eta sinistu egin behar gainontzeakoak. Atlas baten horrelako datoak ere jarri egiten dira, gaur behintzat, “Atlas Linguistique de L’Est du Canada” deritzanean jarri dituzten bezela (I tomoa 45-118). Edo beste edozein NALFen barruan dauden atlasetan. Edo ALIn.

7. *Traskribaketak*. “Inkestagileek erabilitako fonetika zeinuak interpretatzea izan da gure eginkizunik zailenetako bat. Izan ere argi dago ez gaudela ohituta, gure artean egiten diran lanetan ez gara ohitu idatz-arau xume batzuk betetzen, gure inkestetan gertatutakoa lekuko, guk emandako arauak nahiko zehatzak izan arren; bestalde, inkestak berak arau batzu ditu eta baita ere, norberak erabilitakoak adierazteko orri bat. Hala eta guztiz ere askotan ez dira guzti hauek kontutan izan. Ondorioa haxe izan da: Behin eta berriz joan behar dela halako lekutara, halakori dei egin behar izan diogula gure zalantzak argitzearren etab.” (XII orrialdean). Talde teknikoak jaso ez baditu inkesta guztiak, zeintzuk dira zalantzasako erantzunak? Ez da inolako oharrik agertzen hau adierazteko.

Lanaren beraren egileak zalantzak eukitzea eta hara ta hona joan beharra ondorio normala da aurretik zehatz biltzaile denak ohitzen ez ba dira galdera berdina, era berdinean eta alfabeto berdinarekin traskribatzen. Eta biltzaileek era desberdinetan egindako galderak, eta alfabeto desberdinarekin idatzita ekartzen badituzte, ez da posible euskalkiak hobeto ezagutzea.

Horrelako hutsuneetan katigatuta ez gelditzeko aurretik prestakuntza egokia behar da. Bestela irakurlearentzat ez da ezer berririk ateratzen. Eta lehenengo eta behin alfabeto fonetiko bat, API, AFil. Edo beste alfabeto bat. Adibidez *Diccionario de Lingüística* deritzan liburuan, XXI orrialdean hasita badaude 6 alfabeto fonetiko desberdinak. Edo argitaratuta dagon edozein atlas linguistikotan ere badaude. Jakina, beti euskeraren soinuentzat egokituta.

BOKALEAK

35. galderan Mungian *andré*. Ondarroan *andri*. Bukaerako bokale hori azentoduna da bakarrik ala luze xamarra ere bai? Ezin dezakegu jakin dato hauekin.

Bokalak nolakoak dira: luzeak eta bikoitzak, ala luzeak bakarrik? Orozkon 54. galderan: *zaarrak in dire*. Zeberion *saartu in dire*. Bokale bikoitza esaten dute ala *a* luzatua?

Ataunen *zaartu* eta Bidanian *zaartu*. Erreterian berdin. Bokale hori bikoitza da ala luzea mintzairan?

Altzai, Bildoze-Domezain, Domitxinen, *zahrtü*. Bokale bikoitza da silaba birekin? Aspirazioa dago bitartean? Urepelen ordea *xaartu*.

62. galderan Bildoze-Ozamizen, *badü* eta Santa Garazin *bádü*. Zein da bion arteko diferentzia fonetikoki?

63. Galderan Santa Garazin *emán du* eta Altzai, Bildoze-Ozamizen, Domitxiñen, *eman du*. Zein da bion arteko diferentzia fonetikoa?

69. galderan Bildoze-Ozamizen *pützu* eta Santa Garazin *pützu*. Alternantzia dago ü/ú-ren artean? Zer esan nahi du azentu horrek?

Bokalen barruan esan ohi da badaudela bokal sudurkariak xibereraz.

94. galderan Xiberuan *papillu* agertzen da. Baina baxenafarreraz *papillona* / *papilluna*. Mailebu hitza izanik eta sudurkari bat duela, ez dakit *papillu* hori zuzen dagoen. 73. galderan Zuberoa izenaren azpian datozen bost herrietan *zühaiñ*, *zūhañ* formak azaltzen dira. Bukaera sudurkariak eta bere aurreko bokalak ez ote dira biak sudurkari? Zalantza berdina gelditzen zaigu 83. galderan eta 98garrenean. Nolakoa da ü bokalea *ahüntz* forman eta *üñhuri* forman?

Aramaion 86. galderako *iri* eta Mungiko *idi* berdinak al dira? Zer diferentzi dago *i* eta *í*-ren artean?

DIPTONGOAK

Idazkeran ez dituzte bereizten. Orduan ez dakigu euskera normati-
boak esaten duenetik kanpora ezer berririk hitz zerrenda hauek irakurrita.

Goi Naparreratik hasita soralderantz nola ebakitzen dituzte euskal-
dunek honelako konbinaketak:

- e + a mugatzailea
- i + a mugatzailea
- o + a mugatzailea
- u + a mugatzailea?

ea ala *e-a* ala *ia* ala *i-a*? ala *ia* ala *i-a*? Silaba bat egiten dute ala bi? Eta gal-
dera berdina besteentzat: *oa* ala *o-a*; *-ua* ala *-u-a*? 2. galderan *begi-a* ala *be-
gia*? *bilhu-a* ala *bil-hua*? 6garrenean. 13. galderan, *es-ki-a* ala *es-ki-a*? 17.
galderan *zangu-a* ala *zan-gua*? 72garrenean berdin. 82. ere horrela.

Orduan herri bateko edo besteko euskal soinuen ebakiera lortzen ez
badugu dato hauekin, zertarako bidali dituzte kolaboratzaileak borondate-
rik onenarekin herrietara? *Be-gi-a* dela euskera normatiboan badakigu.
Baina interesatzen zaiguna, *ia be-gia* esaten den jakitea da eta noraino irix-
ten den fenomeno hori. Horretarako, eta beste gauza asko jakiteko egiten
dira atlasak.

Bokalen artean alternantziarik ba al dago? 69. galderan Santa Gara-
zin *pützu* eta Bildoze-Ozamizen *pützu* agertzen da. Hau kasu bakarra da
ala beste bikote berdinak agertzen diranean berdin gertatzen da?

Adibide bezela uste dut nahiko direla hauek. Goazen orain kontso-
nanteetara.

82. galderan Bermeon *ididyé*; Etxarri-Aranazen *iriye*; Irañetan *idiye*;
Lesakan *idiya*. Grafia desberdina duten kontsonante horiek fonetikoki ber-
dinak ala desberdinak al dira?

86. galderan Arabako eta Bizkaiko herri batzuetan *txakurra/txakurre*

erantzunak agertzen dira. Bidarrain, Irisarrin *xakurra*. Urketan eta Ziburun *zakurra*. Dardarkari gogor hori bietan berdina al da fonetikoki? Idazkeran behintzat horrela agertzen da.

95. galderan Bermeon *sugoie* eta Mungian *sugioia*. —i— hori zer da bokalea, erdi bokalea, erdi kontsonantea edo zer?

Galdera honetan Beraskoitzen erantzun bitxi bat agertzen da: *zubi, zubia*.

/j/ fonemaren ebikierak B-eraz baditu bereizketa, batzuk:

$$/j/ = [j] [\overset{v}{z}] [d\overset{v}{z}] [\overset{v}{x}]$$

Gernikako banatasunean [x] bezela ebakitzen da ala [x] / [\overset{v}{z}] alternantzia dago? [xo]/[\overset{v}{zo}] 25. galderan? Ezin genezake jakin atlas honekin.

Hortxe bertan BNERan: yuten da, yuanik, yuan da. Eta horren azpian agertzen dan *doie, doia* soinu berdinak dira? Idazkeraz behintzat ez da berdintasun hori agertzen. Edo AN-eran agertzen dan *badoie, badaie*, edo *yoan da*, berdinak dira? 25. 26. galderetan S-eraz [\overset{v}{z}iten]/[yiten] [\overset{v}{z}] / [y] alternantzia agertzen da. Baina alternantzia hau nola dago: herri berdinean ala herri batetik bestera? Lan honetako datoekin ezin dugu jakin.

S-eraz [s]/[š] agertzen da 54. galderan *zahartu, xahartu*. Lapurteraz ere bai. Baina euskalki osoan dago alternantzia ala toki bat edo bestean?

tx-tt alternantzia zenbateraino gertatzen da? 209. galderan agertzen da, baina zenbateraino eta zein kasutan gertatzen da?

Lekarotz beti sartu izan dute Baztango euskeraren barruan. Baztango txistukariak bereziak dira. A. ALONSOK 1923 agirian jarri zituen, eta oraintxe bertan tesi bikain bat egin du P. SALABURU jaunak. Baina hemen ez da ezer agertzen Lekarozko txistukarien berri jakiteko.

S-eraz Larrasquet jaunak 1931an eta 1935an RIEVEN argitaratutako lan baten bereizten ditu *s* ozena eta gorra eta *z* ozena eta gorra. Hemengo datoekin ezin dugu ezer argitu hontaz.

tx/x alternantzia ere agertzen da, 92. galderan. Noraino erabiltzen dira bat eta bestea?

Hasperapenkari edo aspirazioak.

56. galderan agertzen da adibide bat BN, L eta X-eran. Baina mugan dagoen. Zugarramurdin ez dator erantzun erdia baino. Zer gertatzen da? 58. eta 75. galderetan Urepelen, Bidarrain, Donamartirin, Uharte-Garazin ez da agertzen h-. Zer gertatzen da? Eta 76. galderetan ere bai baina ez Xiberoako herri guztietan. Zer gertatzen da? 204. galderan alternantzia agertzen da th/t. Zenbateraino dago hori?

kh: 70, 116, 124 eta 127 galderetan. Ba al dago alternantziarik kh/k? Edo zenbateraino gertatzen da: herri berdinean ala herri desberdinetan?

ph: gutxitan agertzen da adibide bat: 188. baina hemen ere alternantziak herri batetik bestera: phartetatik/partaik. Nolako da alternantzia hori?

r/rr/R: 126. galderan *egurra* ala *eguRa* da BN, L, eta Seraz?

96 eta 97. galderetan berdin. Ez da ezer agertzen hori jakiteko. Gauza danak ez ditut aipatu. Baina nahiko dala uste dut oraingoz.

Atlas baten jasotzen diran erantzunak berdin berdin egindako galde-ekin jaso behar dira. Bestela nola konparatu adibidez 70. galderako Al-tzai, Eskiula, Etxarri eta Santa Garaziko *merkhatü* eta Amenduze, Bida-rrai, Donamartiri, eta Irisarriko *merkatia*? Lexema biak konparatzeko ez ze-
goen zertan joan beharrik herri bakoitzera. Badugu Lhanderen hiztegia hori jakiteko.

Jasotako dato batzuk ez dira egokiak ba konparaketarik egiteko. Eta horrek agirian jartzen du lan honen beste hutsune bat: galderak bakoitzak bere erara egin dituela. Galdera desegokiak askotan eta gainera bakoitzak bere erara eginda.

8. Azpiegitura

8.1. *Kolaboratzaileak*. Talde honen barruan lekukoak eta biltzaileak sartuko ditut nik. Eta biak sartu behar direla uste dut.

Lekukoak borondaterik onena izaten dute eta bere denpora dohan eman, beste zeregin batzuk utzita. Orduak eta orduak ematen dituzte. Saritxoren bat ematea komenigarri da, orduz orduko soldata bat eman ezik ere. Eta gero jasotako datoak ez nolana ere erabili edo nolana ere lanak egin dato horiekin. Hori egiten duena gizon eta emakume batzuk bihotzeko duten zerbait zapuzten ari da. Eta gainera kasu honetan, euskeraren mese-detan baino kaltetan doan zerbait egiten.

Biltzaileak ere lan honetan borondate onenarekin ibili direla badakit. Baina beste arrisku batzuen artean, arrisku hau ere badago Euskalherrian: borondaterik onenarekin dabilenaren lepotik lan batzuk besteek egiten dituztela. Gure borondate onak eta euskeraren zaletasunak gauza batzuetan itsutu egiten gaitu. Eta lan bat eskatzen digutenean *nola* egingo duten jakin behar dugu. Bestela borondate onagatik nahi ez luketen tokian azaldu daitezke izen batzuk. Eta galdetu behar da ez bakarrik *nola* egingo den. Baita *nola* ematen ari diran lanaren pausu bakoitza, batez ere elkar lanak askoren artean diranean. Eta alde batera utzi behar ditugu izenak, eta izanari jarraitu. Badaudelako beste lan batzuk ere akats hau dutenak zoritxarrez. Aipatzen dugun atlas hau ez da bakarra bide horretan.

8.2. *Koordinatzailea eta talde teknikoa*. Atlas motako lan baten, hauen zeregin garrantzi handikoa da. Eta txarto egiten badute beste guztia ankar gora gelditzen da. Honako gauza batzuk badituzte betetzeko behintzat:

1. Galdeketa egoki bat prestatu, lortu nahi dituzten hitz, soinu, morfologia egitura edo sintasirako. Bestela lan handi batetik oso frutu gutxi jasotzen dira. Lanaren helburuak argi jarri.
2. Alfabeto fonetiko edo erdi fonetiko bat prestatu behar dute kolaboratzaile denak berdina erabili dezaten. Bestela gorago aipatu ditugun gauzak agertzen dira. Eta orduan lan handi bat alperrekoa bihurtzen da.
3. Lan taldearekin zehatz erabaki nola egin behar den galdera bako-

tza, eta nola traskribatu behar den. Eta horretarako alkarrekin ari-ketak behar dira, denak oinarrizko prestakuntza bat badutela ber-meatu ondoren. Oinarrizko prestakuntza hori gaur behintzat ez da bakarrik karrera bat bukatuta izatea.

4. Ezin daiteke, pentsatu etnografiarako egiten den bilketa bat eta mintzaira bilketa bat berdinak direnik.

Adibide batzuk jarriko ditut. 247garren galderan: “Los hijos del jefe han estado de caza durante dos días”. Erantzunak: L1 nausiaren; L2 guda-riaren; L3 xefan; L4, L5 nagusiaren, nausiaren; L6 aintzindariaren.

Jefe hori Afrikako edo beste toki batzuetako tribu baten erakundeekin lotuta dago. Baino erakunde horiek balio ote dute gure Euskalherriko gizarte honetarako? Eta galdera berdinean honelako erantzunak agertzen dira: ugazaba, alkatea, jefia, buruzagia, erregia, agintaria. Nolako isoglo-sak atera daitezke honelako galdera batekin?

265. galderan: “quiero guisar la comida”. Lapurdi, Nafarroa eta Zuberoan *nahi dut...* Galderarekin ez ote dute behartu lekukoa *nahi dut* aurrean jartzera? Eta horrela agertzen ez denetan, lekukoak agertzen den ordenan erantzun du, ala biltzaileak zuzendu ote du erantzuna? Ez zaigu inon azaltzen lekukoaren erantzuna zuzenduta dagoen, zenbateraino behartu duen biltzaileak, ala berez berez eman duen erantzuna. Ikusi hone-tarako 271 eta 275. galderak esate baterako.

Badago lan bat beharrezkoa dena atlas linguistiko bat edo nolana hiko mintzaira bilketerarako: Manuel COMPANYYS, *Les nouvelles méthodes d'enquête linguistique, Via Domitia*, 1956, 90-137 eta *Via Domitia*, 1958, 51-167.

Etnografia mintzairarako lagungarri izango da, baina ez da nahikoa. Eta honekin lotuta dagon beste gauza bat. Euskalherriko Atlas Etnolin-guistiko honetan arduradun direnetako bat eta biltzaileraren bat edo bik ez dakite euskerarik. Galderak bildu zituztenean ez zekiten behintzat eta gero baten batek, behintzat ez du ikasi. Etnografia egin daiteke interprete edo itzultzaileen bitartez. Baina hizkuntza baten atlasa ez. Behintzat lehenengo munduak erabiltzen dituen parametroak erabili nahi baditugu.

Horregatik euskera ez dakiten batzuk zer, eta euskal atlas etnolinguis-tiko bat egitea, gehiegi dela uste dut. Dena den, bide hori hartu duten aurre-nengoak ez dira zoritxarrez. Bide berdina eta urte batzuk aurrerago, M. Alvar jaunak eta bere kolaboratzailearen batzuk hartu zuten, *Atlas lingüísti-co y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja* egiteko. Adibidez lan horre-tan ez du inork eta inon adierazten honelako erantzunak bi hizkuntza des-berdinetakoak direnik. Behintzat euskerak eta Aragoi, Naparroa eta Erri-o-xako erderak bi hizkuntza desberdinen neurriak betetzen dituzten arabera. Ez ditut hemen jarriko bere traskribakete zehatzak, lesemak baino.

11. laminan, adibidez, galdera *erial* da

Bera: landie

Goizueta: larrea/sasie

Lekarotz: irezelaye

13. laminan eta galderan: *rozar, quitar las zarzas*. Erantzunak:
Bera: garbitu, belasarak kendu
Lekarotz: eskardar / yorratu
17. Laminan galdera: *roturar*
Bera: goldia irauli
Goizueta: - - -
Lekarotz: luberjetu, luerri
18. mapan, galdera: *hormiguero, maleza amontonada cubierta de tierra quemada*
Bera: mulswa
Goizueta: xundarra
Lekarotz : ziken'pille
66. mapan, galdera: *deshacerse un haz* (porque se rompe el vencejo)
Bera: zabaldu
Goizueta: - - -
Lekarotz: gaizkilotwa
124. mapan, galdera: *coyunda*
Bera: ediak
Goizueta: edea
Lekarotz: ramalillos/edeak
219. laminan, galdera: *taberna*
Bera: sagardotegiya/ardotegiya
Goizueta: taberna/taska
Lekarotz: taberna/ostatwe
284. laminan, galdera: *salvado*
Bera: zaya
Goizueta: zaje
Lekarotz: zaye
439. laminak, galdera: *ciruelo*
Bera: aranarbola
Goizueta: ziruelo
Lekarotz: ziruelo/arana
460. laminan, galdera: *bellota de la encina*
Bera: ezkurra
Goizueta: bellota
Lekarotz: bellota/ezkurra
604. laminan, galdera: *rebaño*
Bera: rebaño/artaldia
Goizueta: rebaño/artaldea
Lekarotz: rebaño/artaldia

689. laminan, galdera: *cordero de un año*

Bera: anxua

Goizueta: bildoze

Lekarotz: primal/anxue

8 tomo argitaratuta daude eta erdal edo gaztelera hizkuntzako ez diran horiek zer diran jakiteko lorratz bakarra 5garren galderak ematen digu. Galderak honela dio: *nombre del habla local*.

Habla local delako hori Beran deitzen dute *uxkara*; Goizuetan *baxko* eta Lekarotzen *euskera/basko*.

Baina ez dakien batek euskerari buruzko lan bat egin dezakela, beste lan batek ere adierazten du. Badago “Estudio sociológico del euskera en Navarra” izeneko proiektu bat. Honen berri agertzen da *Fontes Linguae Vasconum*, aldizkarian, 1982 urtean 539-544 orrialdeetan. Arduradun bezala Hortensia Viñes Rueda agertzen da eta koordinatzaile bezala Ramón Blanco Carril jauna. Proiektu hori aurkeztu zuenean aipatutako emakumeak ez zekien euskerarik. Are gutxiago, Nafarroan erabiltzen diran euskalkiak.

Tradizio hori badago egon. Baina ez dut uste linguistikaren izenean sortu den joera bat izan denik. Orduan baztertu dezagun bide hori, baina jakinik baten batzuk badabiltzala hortik ere. Uste dut zilegi dela edozein hizkuntza ikertzeko eskatzen diran baldintzak, euskerarentzat ere eskatzea.

8.3. *Erakundeak*. Atlas honen sarreran aitortzen da laguntza lortu dutela Gipuzkoako Foru Aldundiarengandik, Eusko Ikaskuntzarengandik eta Lankide Aurrezkiarengandik. Eskertzekoa da laguntza hau eta uste dut erakunde guztiak ados egongo dirala euskera bultzatzeko, euskera delako ondasun handi bat guretzat eta gizartearentzat ere. Baina laguntzaren truke berme batzuk betetzea eskatu behar da lan egokiak sortu ditezten euskaldun bakoitzarentzat, euskerarentzat eta Euskalherriarentzat.

Eta azkenik aztertu dudana lan honi beste ohar txiki bat. Lan horretan Markinako eta Zornotzako enkuesta Joxe Mari Etxebarriaren izenarekin agertzen dira. Ez dira nereak eta nik ez daukat zerikusirik lan horrekin. 1981an utzi nuen lan hori eta koordinatzaileari argi eta garbi adierazi nion eskutitzez nere enkuesta biak nireak bezala argitaratzeko behar nituen baldintzak. 1981-III-16an idatzitako hitzak hauek dira: “Por tanto no me responsabilizo de las encuestas del vizcaino hechas por Labayru (ni erakunde horren izenean egon baintzan kolaboratzen). Únicamente me haré responsable de las encuestas que he hecho yo. Hacerme responsable significa que yo les daré el último retoque antes de mecanografiarlas. Si no doy ese retoque, tampoco me haré responsable ni garantizaré con mi nombre los datos que aparezcan en ellas. Si esto ocurriera, lo comunicaría a los posibles lectores”.

Irakurleak badaki orduan, metodo, galdeketa, erantzunen bilketa, traskribaketa fonetiko eta beste akatsen gainetik, beste hau ere baduela lan honek: nire enkuesta bi, bukatu gabe zeudenak, eta nik eskatzen nuen be-

zela zuzendu behar nituenak, nik zuzendu gabe, argitaratu dituztela. Gora behera honetan kolaboratzaileek ez dute zerikusirik, koordinatzaileak baino.

Bukatzeko nahi nukean baino sarriagoko esperientziak erakutsi didan eritzi bat jarri beharrean aurkitzen naiz: euskera gauza askotarako jostailu bezela erabiltzen da eta hori bere kaltetan doa. Konturatuko ote gara behingoan?

Joxe Mari Etxebarria